

עשה לך רב לרב דוד חיים הלוי: צירוף מחללי שבת למניין – דף למנחה

א. הצגת הנושא והדילמה

הנושא הנדון בתשובה זו הוא: האם ניתן להשלים מנין-תפילה ע"י חילוניים? לצורך העניין נבחרה תשובת ר' חיים דוד הלוי. הדילמה העולה בשאלה היא זו: מחד, ישנו ערך דתי וציבורי לקיומם של מניני תפילה (במקרה זה בשבתות ובחגים). הערך הדתי הוא בעצם קיומה של תפילת ציבור העדיפה על תפילת היחיד, משום שהיא נשמעת תמיד (עין רמב"ם, הלכות תפילה פ"ח ה"א על ערכה של התפילה בציבור). וערכה הציבורי הוא בליכודו של הציבור ובתרומה לשותפות הקהילתית. בנוסף לכך, תורם קיומו של המניין לשמירת הזיקה של הציבור למסורת. מאידך, הציבור ממנו מורכב המניין מהם מחללי שבתות בפרהסיא, ודעת הבחור השואל היא ש"יהודי לא דתי אינו יכול להשלים מנין". עוד כדאי לשים לב כי לשואל ישנה דילמה אישית, מלבד זו המהותית, והיא שאביו ביקש ממנו להשלים מנין, ובכך הוא מכבדו, ואילו רצונו הוא להתפלל באווירה "רוחנית" יותר, כלשונו.

ב. מהלך התשובה

ר' חיים דוד הלוי בנה את תשובתו משני חלקים עיקריים: בחלק הראשון הוא דן בשאלה - מהם הקריטריונים הפוסלים אדם מלהצטרף למניין? הקריטריון המרכזי הוא 'עברייני'. עברייני הוא אדם העובר עבירות, וכנראה שאינו שועה להפצרות הציבור מלחזור בו. וכאן מבחין הרב בעקבות המקורות בין רמות שונות של עבריינות: (א) מי שעובר על עבירות שונות (המוגדרות 'עבירות קלות') 'לתיאבון' (כלומר: לא כדי למרוד בציבור או בקב"ה אלא מתוך שמקבל טובת הנאה מכך, כגון: מי שנוהג לאכול לא-כשר משום שמחיר האוכל הלא-כשר זול יותר), ברם הציבור אינו מנדה אותו. (ב) העובר על עבירות 'קלות' 'להכעיס'. (ג) המחלל שבת בפרהסיא או עובד עבודה זרה, ואפילו שעושה זאת 'לתיאבון' (כגון מי שפותח את חנותו גם בשבת, שבכך מגדיל את רווחיו). (ד) בנוסף לאלה ישנה עבירה "כללית" יותר, והיא אדם שעושה אפי' דברים פעוטים, אולם ממעשיו אתה למד שאינו מאמין בתורה ובדברי חכמים (זהו המכונה 'אפיקורוס'). כגון: מי שמחליט לשנות את נוסח התפילה על דעת עצמו, רק משום שנוסח חכמים אינו נראה בעיניו. **בסיכומו של עניין**: רק העברייני מן הדרגה הראשונה מצטרף למניין, ואילו כל האחרים אינם מצטרפים. כמובן שכאן עולה הבעיה ביתר חריפות, משום שבנידון שלנו האנשים המגיעים למניין הם עבריינים מן הסוג השלישי.

בחלק השני פותח הרב בסדרת טיעונים ונימוקים שמטרתם למצוא צד היתר. הראשון הוא: שאולי אנשים אלה אף שהם מחללי שבתות אינם מחללי שבתות בפרהסיא, שהרי מי יודע אם עשרה אנשים ראו אותם ממש מחללים שבת. השני: אף אם הם מחללי שבתות אולי ראוי להחשיבם כ"תינוקות שנשבו לבין הגויים" שכל מעשיהם אינם בבחינת מרידה בתורה, אלא שעושים כן בתמימותם ומחוסר ידיעתם. והרי רוב רובם של החילוניים בימינו, אף שמכירים הם דתיים, מ"מ גדלו ונתחנכו באופן כזה שאין להם שום ידיעה וקירבה ממשית להבין את חומרת מעשיהם. ולבסוף: הרי ראוי מאוד לדאוג שלא ייסגר בית הכנסת, 'ואולי קדושת המקום והתפילה תשפיע עליהם רוח טהרה וקדושה, ויחזרו בתשובה". ברם שים לב שהרב מסיים ואומר שכל היתרו הוא "בדיעבד" ומשום שעת הדחק שבדבר. אך לכתחילה ראוי להשלים מנין ע"י אנשים שומרי תורה ומצוות.

ג. גישה אלטרנטיבית (להרחבה בלבד)

גישה שונה לכל העניין ניתן למצוא בשתי תשובות שונות: האחת מר בי משה פיינשטיין מרבניה החשובים של האורתודוקסיה בארה"ב במאה ה-20. והשנייה מהרב יצחק הרצוג, שהיה רבה הראשי האשכנזי של ישראל. בשתי תשובות אלה ניתן למצוא טיעון "מרווח" הרבה יותר שאיננו רק 'היתר בדיעבד' אלא נימוק עקרוני. הטענה שלהם היא זו: וכי החילוני אינו בכלל אדם מישראל? בודאי שכן! שהרי אילו נתבקש אדם לקדש את ה', והיו שם עשרה ישראלים מחללי שבתות ואפיקורסים הצופים בו, האם מעשהו היה נחשב לקידושה' ברבים או לא?

התשובה היא כן. הרי לך שאם יהודי חילוני הוא מספיק טוב לקדש את ה' בפניו, הרי שהוא גם מספיק טוב לעשות עמו קידוש ה' באמצעות התפילה בציבור.

אם כך, על מה מגן ר' חיים דוד הלוי בתשובתו? מדוע לא מצא עניין בתשובות אלו?

עשה לך רב לרב דוד חיים הלוי: צירוף מחללי שבת למניין – דף לימוד

הנני מאשר קבלת מכתבך מיום י"ט בניסן דט"א, אשר קיבלתיו במועדו ומאפס הפנאי התעכבה תשובתי עד כה. ועתה הנני להשיבך על שאלתך

שאלה:

לפני שנתיים החל אבי להתפלל בבי ת הכנסת... שהיה סגור זמן מה מחוסר מתפללים. ומאז החל אבי להתפלל שם כחזן וקורא בתורה התאפשר בדוחק קיום מנין קבוע בשבתות... ויש לאבי סיפוק אישי גדול מזה... וחשוב לו מאוד להתפלל שם בשבת. בעייתי היא מאחר שלצערנו הרב מנין המתפללים שם בשבת מונה כששה-שמונה מתפללים דתיים קבועים, והשאר לא דתיים ומחללי שבתות, ולעניות דעתי יהודי לא דתי לא יכול להשלים מנין. אבי בקשני לבוא לשם להשלים מנין... וכך מוטלת עלי מצוות כבוד אב, אולם מאידך... אין אני מרגיש טוב מבחינה הלכתית כשאני יודע שמנין זה משלימים אותו לא דתיים, והייתי דוחה את אבי והוא היה כועס עלי. לי חשוב להתפלל באווירה רוחנית יותר... אבי הציע לשלוח השאלה לרב... ואם לא טוב מבחינה הלכתית להתפלל במקום כזה... אז גם הוא יפסיק... ויתכן שבי ת הכנסת ייסגר שוב מחוסר מתפללים... אני תלמיד ישיבה... ונמצא בבית אחת לארבע שבתות...

- מהי שאלת הבן? מהי הדילמה איתה הוא מתמודד? מהי התשובה אותה הוא מבקש?
- מהי שאלת האב? מהי הדילמה איתה הוא מתמודד? מהי התשובה אותה הוא מבקש?
- אילו אתם הרב, מהי הבעיה ההלכתית איתה תתמודדו? מהם הערכים עליהם תגנו?

תשובה: התמודדות עם הבעיה ההלכתית - חלק ראשון (לקריאה מהירה)

כתב מרן הבית יוסף {בטור אורח חיים סימן נ"ה} וזו לשונו: כתב בספר המנהיג סימן ע"ט ואדם שהוא עבריין ולא נדוהו הקהל מאצלם {בעת שהיה יכולת הקהל להחרים}, נמנה למניין עשרה וחייב בכל המצוות, שכתוב בעכ"ל {יהושע ז'} חטא ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא, דבקדושתיה קאי אם יצא מכלל ישראל, אבל אם נדוהו מאצלם אינו מצטרף לעשרה ולא לכל דבר שבקדושה, שאם מצטרף מה הועילו בתקנתם שהבדילוהו מאגודתם, כך כתב רש"י עד כאן לשונו {המילים "בעת שהיה יכולת הקהל להחרים" סגרום, כי הם תוספת של מרן הבית יוסף, כדי להניח דעת הצנוורה, ובמקור דברי המנהיג אינו. וראה בספר המנהיג בהוצאת מוסד הרב קוק מאת ד"ר י. רפאל}.

פשט דברי הרב המנהיג מורים שרק עבריין שנידוהו אינו נמנה לעשרה, בגין הנידוי ולא העבירה, ולכן כל שלא נידוהו אף שחוטא הוא עולה למניין עשרה. וכך נראה מפורש מהמשך דברי המנהיג שלא העתיקם מרן הבית יוסף, וזו לשונו: ויראה לי משום דאמירנן בסנהדרין בבני אדם החשודים על השביעית אין נמנים על סוד העיבור הצריך מנין דקשר רשעים הוא ואינו מין המניין. שמעניין מהא שמהמנוה אינו נמנה למניין ושלוש עד כאן לשונו. ואף שיש מקום עיון בדברי הרב שם מהאריה שהביא ממסכת סנהדרין {עין היטב בשו"ת הריב"ש סימן קע"ב} **ואכמ"ל**, על כל פנים למדנו במפורש מדבריו שאין לפסול עבריין אלא אם כן נדוהו, ומטעם שהבדילוהו מאגודתם.

עוד כתב מרן הבית יוסף שם: וזכרו לברכה הרשב"א בתשובה מי שנידוהו על עבירה אינו מצטרף לעשרה ולא מזמנים עליו בשלושה, שהעבריינים אין מזמנים עליהם ואין מצטרפים, ולא מחמת החרם שא"כ אפילו נידוהו אל עסקי ממון כן, אלא מחמת שנעשה עבריין עבירה חמורה שהוחרם ע"ל. ולפשוט שגם הרשב"א הסובר שאין עבריין מצטרף למניין הוא מחמת עבירה, גם הוא סובר שאין זה אלא בנחזהו,

ולשיטתו משום שאם נידוהו הרי שעבר עבירה חמורה. ולפי זה לא בכל עבירה נפסל מלהצטרף, אלא עברייני בעבירה חמורה, והנידוי הוא המודד. ושוב הביא מרן תשובת הריב"ש וזו לשונו: דווקא במנוחה הוא שכתב הרמב"ם שאין מזמנים עליו ואין כוללים אותו בעשרה וכל לפי שזה הוא לשון נידוי כלומר ריחוק שמבדילים ומרחיקים אותו, אבל מי שעבר עבירה ולא נתנדה לא מצינו שלא יצטרף לעשרה, וכך כתוב בפירוש הר"מ מרוטנבורק שהעברייני שעבר על גזירת הציבור אם לא נידוהו נימנה למניין עשרה עד כאן לשונו {והיא להריב"ש בתשובותיו סימן קע"ב ועיין שם באורך}. נמצינו למדים שהכול שווים בזה, שהעברייני מצטרף למניין עשרה {כל זמן שלא נידוהו}, וכן פסק מרן {בשולחן ערוך שם סימן נ"ד סעיף י"א}:

עברייני שעבר על גזירת הציבור או שעבר עבירה אם לא נידוהו נמנה למניין עשרה עד כאן.

ופשוט שפסק ככל הני רבוותא. ועיין בביאור הגר"א {שם אות י"ט} שציטט דברי הריב"ש כמקור לפסק מרן. וגם הרמ"א {ביוורה דעה סימן של"ד סעיף י"א} פסק דעברייני שלא נידוהו מצרפים אותו למניין עשרה להתפלל עמו עיין שם. וכתב הפרי-מגדים {באשל אברהם בסימן נ"ה אות ד'} וזו לשונו: מומר לע בודה זרה וחילול שבת או להכעיס בדבר אחר הרי הוא כע ובד כוכבים ומזלות ואינו מצטרף. ובסעיף י"א עברייני מצטרף, מייירי לתיאבון, הא לאו הכי לא, עד כאן לשונו, וכתב שכך נראה לו, ודבריו מדוקדקים מדברי מרן ממקורותיו כאן, וכך מבואר גם בדברי מרן {בשולחן ערוך יו"ד סימן ב' סעיף ה'}. שמומר להכעיס אפילו לדבר אחר או לע בודה זרה או חילול שבת וכו' דינו כע ובד כוכבים ומזלות לעניין שחיטה, והא הדין לנידון דיין, וזה פשוט וברור, וכך הסכמת גדולי הפוסקים ועיין בשדי-חמץ כללים, מומר, כלל קנ"ו}.

ומכאן שאפיקורסים ומומרים להכעיס אינם מצטרפים למניין עשרה, אבל עבריינים לתאבון (חוץ מעבודה זרה וחילול שבת) מצטרפים כל זמן שלא נידום.

והנה הרב בית-עובד {בסידורו בדינים השייכים לאמירת קדיש בסעיף י"ח} כתב וזו לשונו: מומר לעבירה אחת אפילו למצוות מילה, הוא כישאל לכל דבריו לזמן עליו ולהצטרף למניין עשרה, הרדב"ז שם סוף סימן תט"ו. אבל הרשב"ץ זכרו לברכה סוף סימן ש"ט כתב דמי שאינו רוצה לקיים מצוות תפילה רשע הוא ופסול לעדות ואינו עולה למניין עשרה עיין שם. ונראה לי כוונתו דכיון דהוא אינו רוצה לקיים מצוות תפילה הנה הוא מומר לעבירה אחת שמצוות תפילה, דלא דמי לעברייני ואינו מצטרף למניין עשרה. ואם כן כל שכן הוא למומר לעבירה אחת מעבירות שבתורה וקל וחומר לעבירת מילה דאין ראוי לצרפו לשום דבר שבקדושה. וכן ניראה לי עיקר ודלא כהרדב"ז ז"ל. צא לשונו. ולעניות דעתי אין נראה שיש מחלוקת בזה בין הרשב"ץ להרדב"ז, וכיוון דאתא לידן ביה מליתא. הרדב"ז {בהחלק ג' סימן תתנ"ה-ת"ו} נשאל על האנוסים בין הערביים שנולדו להם בנים ובני בנים בהיותם אנוסים, ועתה באים לדת ישראל, אם צריכים טבילה או לא, ואמר שצריכים, אם מעכבת או לא. והאריך בתשובתו וכתב, כי דייקת שפיר תשכח דלא מעכבת בהו טבילה וכו'. תדע, שאין הטבילה מעכבת בהן, ולא עדיפה טבילה ממילה גופה והרי אין המילה מעכבת בו מלבוא בקהל שהרי אם קידש קידושו קידושו, וגם לשיא אישה מישראל מותר, שהרי אינו בן נכר כיוון שחזר לדת ישראל ואינו אלא כמומר לעבירה אחת דהיינו מילה דהוי כישאל לכל דבר לזמן עליו ולהצטרף לעשרה, אלא מפני שכל שעה שמתעבב לא מילה עובר בעשה ואם ימות ערל חייב כרת לפיכך חייב למול מיד וכו'. וחלה עלינו חובת ביאור, שמה שכתב הרדב"ז "ואינו אלא כמומר לעבירה אחת... דהוי כישאל", וכן מרן והרמ"א שכתבו "עבר עבירה", לאו דווקא עבירה אחת, ופשוט שהוא הדין לכמה עבירות, שכן רק להכעיס נפסל אפילו בעבירה אחת, ולא לתאבון {חוץ מע בודה זרה וחילול שבת}, וכמו שנתבאר לעיל מדברי מרן ביוורה דעה סימן ב', וכדברי הרב פרי מגדים.

והרשב"ץ {בהחלק ג' סימן ש"ט} כתב בדין "לומר היום הרת עולם בשבת, וזה היום תחילת מעשיך", וכתב, "שאין הפרש בין יום לשאר ימות השבת, שאיזה יום מימי השבוע הוא באחד לחודש השביעי שהוא יום הדין הוא, על כן אנו משלימים אחרי זה היום תחילת מעשיך, ועל המדינות בו יאמר. ואם בא לדקדק עניין ההתחלה שיהיה בימי השבוע תחילת הבריאה וכו' {והאריך לדחות טעות זאת, וסיים} "ומי שאינו רוצה לקיים מצוות תפילה רשע הוא ופסול לעדות ואינו עולה למניין עשרה" צא לשונו.

ובודאי שהדברים כפשוטם תמוהים הם ביותר, וכי לזה יקרא "אינו רוצה לקיים מצוות תפילה", משום שהכניס שינוי בנוסח התפילה לפי דעתו וטעותו. אבל ודאי שאין כוונת הרב כנראה מפשט דבריו, אלא משום שכופר הוא מדברי חכמים וכפי שביאר בעצמו בתשובה אחרת {בהחלק ג' סימן ר"ץ} וזו לשונו: שליה ציבור ירד לפני התיבה ביום א' דראש השנה שחל להיות בשבת, במקום זה היום תחילת מעשיך, אמר זה היום זיכרון מעשיך, ובמקום היום הרת עולם, אמר היום ניצב לריב ה'. וביום טוב שני לא שינה וכו'. זו תשובתו. בגמרא פרק ראווה בית דין אמרו כמאן מצליגן האידינא זה היום תחילת מעשיך כר' אליעזר וכו' ונהגים בכל ישראל לאומרם... והיוצא מדרך הראשונים אין מזכירים אותו לשבח. וכתב ר"ע גאון בסידור תפילות בתפילת מוסף של חול, ואלו שיש בניכם שנראים כמדקדקים וגורעים ומוסיפים לא יפה עושים שמשנים מנהגי שתי ישיבות, ומנהג שלנו אין אנו משנים ממה שאמר רבותינו זכרם לברכה בתלמוד בין בשבת בין ביום טוב, ואי מתקלעי למקום ואמר שליה ציבור מאי דלא בעי מסלקינן ליה עד כאן לשונו. ובסדר פסח כתב על בני האדם שהיו משנים באגדה... ומי שהוא עושה כך מין הוא וחלוק לב וכופר בדברי חכמים ובוזה דברי משנה ותלמוד ותייבים כל ישראל לנדוהו ולהבדילו מקהל ישראל... וצריכים לנדוהו שלא להתפלל עם ישראל בראש השנה ולהבדילם עד שיחזרו למוטב וכו' עד כאן. וכאן תוכל להבין לענין הנדון שלכם. עד כאן לשון התשב"ץ. אתה הראת לדעת שעיקר פיסולו לדברי הרשב"ץ משום שכופר הוא בדברי חכמים, ובאמת שזה דינו כע ובד כוכבים ומזלות, כמבואר בדברי מרן {יו"ד סימן קי"ט סעיף ז'}, מי שהוא מפורסם באחת מעבירות שבתורה חוץ מעבודת כוכבים וחילול שבת בפרהסיא או שאינו מאמין בדברי רבותינו זכרם לברכה וכו'.

הרי לך שמי שאינו מאמין בדברי רבותינו זכרם לברכה דינו כמחלל שבת בפרהסיא ועובד ע בודה זרה, וזה פשוט. אבל עברייך בעבירה אחת ממצוות התורה אינו נפסל להשלים מניין גם לדעת התשב"ץ וכשיטת הרדב"ז.

- מהי המסקנה ההלכתית? מי אינו מצטרף למניין עשרה?
- לאור המסקנה ההלכתית, האם הרב יכול להתיר להתפלל במניין המוזכר בשאלה?

תשובה: הערכים המוגנים - חלק שני

מכל הנכתב לעיל תורה יוצאה, שהעובר עבירה אפילו אחת להכעיס אין מצטרף למניין עשרה. ואילו עברייך לתאבון, אם מחלל שבת בפרהסיא, או עובד ע בודה זרה, או שכופר בדברי רבותינו זכרם לברכה, גם הוא אין מצטרף למניין עשרה, אבל בשאר עבירות אינו נפסל א לא אם כן נידוהו. מעתה בנידון דידן ציינת בשאלתך "לא דתיים ומחללי שבת". ולפי המבואר, מחללי שבת אין לצרפם למניין עשרה. אלא שבראותי כל תוכן השאלה, ומתוכה נראה שבפניה מרוחקת זאת אין בית כנסת, ויש כשישה שמונה שומרי תורה ומצוות הבאים להתפלל, ובין היתר מחללי שבת, ואם לא יצרפום הרי שבית הכנסת הזה ייסגר, ושומרי המצוות יפסידו תפילתם, חובה עלינו לחפש דרך להקל, שכן לא מצאתי בעניויותי בדברי הפוסקים שיזכרו בכגון זה, וכל דבריהם הוא למקרה מסוים שחסר מניין בתפילה מסוימת ורוצים להשלים בעברייך, אבל באופן כזה שבי ת הכנסת ייסגר ויבוטל התמיד באחת משכונות ישראל, קשה עלי הדבר ביותר.

- איך הרב נגש לשאלה? מה התשובה שהוא רוצה להשיב?
- על איזה ערכים הרב מגן? מה כל-כך חשוב בהם?

והנה מרן פסק {ביורה דעה סימן קנ"ז ס"א} לעניין ייהרג ואל יעבור, שבפרהסיא היינו בפני עשרה מישראל, ואמנם דעת רבים מגדולי הפרשנים היא שכל שעשרה מישראל יודעים מהעבירה, אף שלא נעשתה בפניהם ממש נקרא בפרהסיא, וכן כתב הרב שדי חמד {מערכת פ"ה פרהסיא כללים כלל ט"ז}. אבל האמת היא שלשון "בפני עשרה" משמע דווקא בפניהם, וגם לשון הרשב"א שהעתיק מרן הבית יוסף {ביורה דעה סימן קי"ט דבר הפותח כתב הרשב"א בסופו} היא, "ובפני עשרה צריך שיחלל". ודחק הרב שדי חמד (שם) לומר שלא דווקא בפני עשרה אלא שידעו עשרה, וכנראה שדחק כן כדי להשוות דעת הפוסקים בזה. אבל הרבני ציון {ה"א סימן ס"ד} כתב שנראה לו שלא נקרא בפרהסיא אלא בפני עשרה מישראל כשהם ביחד והאריך עיינין שם בדבריו. ואולי נסמוך בנדון דידן על דעת המקלים שבפני עשרה דווקא כדי שלא נגרום לסגירת בית-הכנסת.

ואל תשיבני שזו מצווה הבאה בעבירה, שכיון שמין הדין אין מחללי שבת מצטרפים למניין, הרי שאין כאן מצווה כלל, ואסור לומר דבר שבקדושה שלא במניין, שכן נוכל לצרף לעניין זה סברת התשב"ץ {ה"ג מ"ג ומ"ז} שכתב דמחללי שבת ליתא אלא בעבודת קרקע. ועיין בחידושי רע"ק {על יו"ד סימן ב' סעיף ה' }.

זאת ועוד כס ניף להיתר נוסף, שמחלל שבת בפרהסיא שנפסל מלהצטרף למניין עשרה, היינו דווקא בזמנים הראשונים שידעו והעריכו חומר האיסור וגם רוב העולם הקפידו על שמירת שבת כהלכתה, והפורץ גדר נפסל. מה שאין כן בזמנינו שעינינו רואות וכלות ריבוי חילולי שבת, ורובה דרובה אינם יודעים ואינם מבינים חומרת האיסור. בא ורא ה שבאים הם לבי ת הכנסת ומתפללים וקוראים בתורה, ולא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו לאחר מכן לחלל השבת. ואולי שעל כגון אלה שהם כתינוק שנשבה {וכעין זה בעניין אחר כתב החזון איש, בחו"ד סימן י"ג אות ט"ז}. ובצירוף הנכתב לעיל, לא נחמיר ביותר כדי שלא נגרום לסגירת בית הכנסת.

והנה לגביך יש גם מצוות כיבוד אב, שאתה גורם לו נחת רוח בלכתך להתפלל איתו בית-הכנסת זה. אלא שיש לך גם מצווה לזכות את הרבים המתפללים שם שלא ייסגר בית-הכנסת. ואולי קדושת המקום והתפילה תשפיע עליהם רוח טהרה וקדושה, ויחזרו בתשובה, והלא בתקופה של תשובה אנו חיים.

אלא שפשוט הוא, שכל זה הוא בדיעבד כל זמן שלא ניתן להשלים המניין על ידי שומרי תורה ומצוות. ולכן פשוט ביותר שאם אפשר לעשות מאמץ אפילו גדול ביותר, שיהיה מניין של שומרי מצוות טוב יותר, וה' יתברך יחזירנו בתשובה שלימה לפניו.

- איך הרב מתיר את מה שלכאורה נראה אסור? מה הרב לוקח בחשבון בפסיקתו?
- איזה מענה הוא נותן לבן? איזה מענה הוא נותן לאב?

מקורות לעיון בתשובת הרב

המנהיג סימן ע"ט

ואדם שהוא עבריין ולא נדוהו הקהל מאצלם {בעת שהיה יכולת הקהל להחרים} נמנה למניין עשרה וחייב בכל המצוות שכתוב בעקן {יהושע ז'} {הוא ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא שבקדושתה קאי אם יצא מכלל ישראל אבל אם נדוהו אצלם אינו מצטרף לעשרה ולא לכל דבר שבקדושה שאם מצטרף מה הועילו בתקנתם שהבדילוהו מאגודתם, כך כתב רש"י. ויראה לי משום דאמרינן בסנהדרין בבני אדם החשודים על השביעית אין נמנים על סוד העיבור הצריך מנין שקשר רשעים הוא ואינו מין המניין. שמענך מהכא שהמנודה אינו נמנע למנין ושלום.

שו"ת הריב"ש סימן קעב

עוד בא בכתבך, שהעבריין, אף אם אינו מוחרם, אינו מצטרף לעשרה. דאמרינן בפרק זה בורר (כ): החשוד על השבועה, אין נמנין עמו על סוד העבור; ע"כ. ונראה טעות הסופר המעתיק כתבך; כי היה ראוי לומר: החשוד על השביעית, כי זה נזכר שם, בעובדא דריש לקיש, דבעא מיניה דרבי יוחנן: בני אדם החשודין על השביעית, כשרין לעבר שנה? והיה אומר זה לחרף רבי חייא בר זרנוקי ור' שמעון בן יהוצדק, דאזלי לעבר שנה בעסיא, מפני מה שקרה לו עמהם, כמו שמוזכר שם בארוכה. ומ"מ, אף אם היו פסולין לעבר שנה, שצריך מומחין מן הסנהדרין, שהם מנוקים בצדק, או לדין ולעדות, לא אמרו שלא יצטרף לעשרה ... ודוקא במנודה הוא שכתב הרמב"ם ז"ל שאין מזמנין עליו, ואין כוללים אותו בעשרה, לכל דבר שצריך עשרה, אע"פ שלא נזכר זה בפ' ואלו מגלחין. לפי שזה הוא לשון נדוי, כלומר, ריחוק; כדמתרגמינן: נדת דותה, רחוק סאובתה. וכיון שמבדילין ומרחיקין אותו, אין מצרפין אותו, ואין כוללין אותו עמהם. אבל מי שעבר עברה, ולא נתנדה, לא מצינו שלא יצטרף לעשרה; דאם תאמר כן, תפיק מינן צודני צודני; שהרי אפי' מאן דעבר אדרבנן נקרא עבריין, כדאייתא בפרק כירה (מ). וכ"כ בפ' לר' מאיר מרטנבורג ז"ל, שהעבריין שעבר על גזרת הצבור, אם לא נדוהו, נמנה למנין עשרה.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תל

שאלת מי שהוא מפורסם/חשוד/ באחת מן העבירות שבתורה אם נאמן באיסורין אם לאו? תשובה: נאמן הוא בשאר האיסורין דהא קיי"ל בפר' קמא דחולין (דף ה') דמשומד/דמומר/ לדבר אחד לא הוי משומד/מומר/ לכל התורה. וזולתי משומד/מומר/ לעבודה זרה ולחלל שבתות בפרהסיא דהוי כמשומד/כמומר/ לכל התורה. וכל שכן אם עושה לתאבון דמשומד/דמומר/ אוכל נבלות לתאבון בודק סכין ונותן לו לתחלה. ואפילו שחט קודם שיבדוק לו סכין בודק סכין אחריו. ואם סכיני יפה אוכלין לתחלה משחיתתו. ונאמן הוא בלוקח מן המקולין שמוכרין שם בשר נבלה ושחוטת לומר מן הכשר לקחתי. ואפילו מן הסתם בלא אמירתו נאמן כן משום דלא שביק היתרא ואכיל איסורא.

שו"ת בנין ציון סימן סד

ב"ה אלטאנא, בחדש מרחשון תרכ"א לפ"ק. למחותני הרב היקר וכו' מ"ה שמר' צוקערמאן נ"י בק"ק מאהילעו יע"א. אשר שאל מר נ"י ממני - מה נקרא בפרהסיא לענין מחלל שבת ולענין שאר דברים אם בעינינו שיעשה העבירה בפני עשרה מישראל כשהם ביחד או גם בזה שלא בפני זה. תשובה: גרסינן בסנהדרין (דף ע"ד) וכמה פרהסיא אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן אין פרהסיא פחותה מ' בני אדם פשיטא ישראלים בעינינו דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל ע"ש ומדילפינן מונקדשתי וזה ודאי שאין דבר שבקדושה פחות מעשרה רק כשהם ביחד ולא כשבאו והלכו זה אחר זה א"כ פשיטא ג"כ שגם לענין חילול שבת לא נקרא פרהסיא אלא בפני עשרה מישראל כשהם ביחד. אלא שיש להעיר דבי"ד (סי' קנ"ז) על מה דפסק בש"ע שם בשלש עבירות אם הוא בפרהסיא דהיינו בפני עשרה מישראל חייב ליהרג ולא יעבור כתב הש"ך (ס"ק ד) ואין רצה לומר בפניהם ממש אלא שיוודעים מהעבירה והכי מוכח בש"ס ופוסקים גבי והא אסתר פרהסיא הוי ע"ש עכ"ל ואם ידיעה בלבד מספיק להקרא פרהסיא א"כ יקרא ג"כ כשנעשה העבירה בפני עשרה מישראל בזה אחר זה דהא עכ"פ יודעים הם. לא דלענ"ד צריך עיון כיון דילפינן מונקדשתי בתוך בני ישראל היאך יספיק ידיעה מעשרה בלבד דאם לא בעינן שיעשה העבירה בתוך עדה קדושה הלא להיות פרהסיא יספיק גם בעובר בפני שנים והם העידו עליו ברבים כיון שנאמנים עליו אפילו להרגו ודאי רבים ידעו את הדבר? אלא ע"כ בעינן החילול דוקא בפני עדה ומה דהוכיח הש"ך מוהא אסתר פרהסיא הוי לענ"ד הפירוש שגם שם ה' בפני עשרה מישראל יחד כמו שפירש הר"ן שם דיותר מעשרה ישראל היו בשושן כשלקחה המלך לאשה עכ"ל וממה שפרט שהיו בשושן נראה שדעתו שרק לכך נקרא פרהסיא בעבור שבפניהם נלקחה ואע"ג דהבעילה לא היתה בפניהם מ"מ מפורסם היה שלקחה לאשה בפניהם והכל יודעים שתבעל. ואפשר שגם הש"ך לא כתב כן רק לענין גילוי עריות ששם נקרא פרהסיא ע"י שתאנס בפני עשרה שיוודעים בוודאי שתבעל אפ"ל לא היתה הבעילה בפניהם שהרי גם לענין קידושין הדין כן שקידושי כסף ושטר בעינן שיראו העדים מעשה הקידושין עצמו ובקידושי ביאה נקראו עדים כשיראו היחוד לשם ביאה לבד כמבואר באבן עזר (סי' ל"ג) אבל בשאר עבירות אפשר שגם הש"ך מודה דלא נקרא פרהסיא ע"י ידיעה לבד כי אם שיעשה המעשה בפני עשרה מישראל כשהם יחד שנקראו עדה כנלענ"ד הקטן יעקב.

מקורות להשוואה לתשובת הרב

שו"ת אגרות משה (לר' משה פיינשטיין) חלק או"ח א סימן כג

אם לצרף בשעה"ד = בשעת הדחק = מחללי שבתות לעשרה לקדיש וקדושה.

נשאלתי מתלמידי הרב ר' אברהם יוסף ראזענבערג שליט"א אם יש בשעת הדחק לצרף מחללי שבתות לעשרה, והשבתי דלמנהגנו שאף בשביל יחיד פורסין על שמע ואומרין קדושה כתלמידי רש"י בשם רש"י שהביאו תוס' במגילה דף כ"ג ואיפסק כן בש"ע או"ח סי' ס"ט יש לצרפם, דהא כיון שמקרא אחד ילפינן הדין בקדוש השם ליהרג בשאר עבירות שהוא בעשרה, והדין שאין אומרין דבר שבקדושה בפחות מעשרה, ולכן כשם שקדוש השם ליהרג הוא מחוייב אף לפני עשרה כופרים ומומרים אם אף הם מישראל כדמוכח כן מהא דסנהדרין דף ע"ד דפשיט בעית ר' ירמיה בתשעה ישראל ונכרי אחד שאינו מחוייב אלא בכלהו ישראל דאתיא תוך תוך ממרגלים שהיו כולהו ישראל כדפרש"י והתם הא היו כופרין בפרהסיא גאריעי ממחללי שבתות עיין בערכין דף ט"ו אלמא שלזה עדיפי מומרים מנכרים א"כ בהכרח שגם לענין לומר דברים שבקדושה מצטרפי.

אבל להסוברין דבעי לכה"פ רוב מנין אפשר שכיון דלא מקיימי יש להחשיבם כלא מתחייבי כדסברי התוס' כן לענין שחיטה שלא ימחשבי בר זביחה ולכן אפשר שלא יצטרפו כדסובר הפמ"ג וגם לדידהו יש לפקפק דאולי רק התם משום שמפרשין דמה שמצריך תורה שהשוחט יהיה בר זביחה שהוא מקרא דמוזבחת שילפינן מה שאתה זובח אתה אוכל יש בלשון הזה גם שיהיה זובח למעשה כמו שיש בלשון הזה שיהיה מחוייב בזביחה, וכן בגיטין דף מ"ה שממעט מוקשרתם כל שאינו בקשירה שפסול לכתבת סת"מ אף מומר נמי משום שבלשון זה יש גם שיהיה קושר למעשה כמו שיש בלשון שיהיה מחוייב בקשירה, אבל לא משום שסברי דלא מקיימי הוא כלא מתחייבי במקום שלא נאמר לשון ששייך ע"ז גופא, ולכן אם אך עתה מתפללים יש מקום להתיר לצרפם אף לדידהו, אבל לדידן לברכו ולקדיש ולקדושה יש לצרפם. ואם ישמעו להש"ץ יכול לומר כל התפלה להוציאם דכיון שמחוייבין בתפלה יכול להוציאן אבל מעלת תפלה בצבור מסתבר שלא יחשב, אבל יש לעשות כן בשעה"ד לצאת ידי קדיש וקדושה וברכו.

ולענין קריאת התורה שצריך דוקא שיהיה כולם או רובן מחוייבין הוא ג"כ בספק זה שבארתי להסוכרים דבעי רוב מנין הפריסת שמע, כי גם קה"ת שבעינן עשרה משמע במגילה שם שהוא מדין דבר שבקדושה לא יהיה בפחות מעשרה. משה פיינשטיין.

שו"ת היכל יצחק (לרב יצחק הרצוג) או"ח סימן ב

הלכות תפלה צירוף מחלל שבת למנין.

שאלה: באחד שהוריש ביתו לבית כנסת וקרן עבור שכירת מנין, וברבות הימים קשה להשיג את המנין כי אם ע"י צירוף כמה מהם מחללי שבת, אם אפשר לצרף אותם למנין ואם זה יתאים לרוח הצוואה.

תשובה: ב"ה, י"א שבט תשי"ב. לכבוד הרה"ג י"א מרבים שלשלת היוחסין וכו' ר' נתן הלוי במברגר שליט"א קופנהגן. שלום וברכה.

מכתבו היקר מאור ליום ג' פרשת חיי שרה הוצע לפני, והריני בזה להשיב.

[מחלל שבת עדיין שם ישראל עליו. דין מחלל שבת המניח תפילין בכל יום] (א) עצם הדבר שמחלל שבת בפרהסיא דינו כמומר לעכו"ם, אינו אליבא דכו"ע, ועיין עירובין דף ס"ט ע"ב, האי תנא דחמירא עליה שבת כעכו"ם, אולם רב נחמן בר יצחק סובר שאינו כעכו"ם אלא לענין ליתן רשות ולבטל רשות יעווי"ש. ורק רב אשי מתרץ שם האי תנא דחמירא לי' וכו'. ולענין הלכה, הנה הרמב"ם ז"ל פוסק בהלכות מעשה הקרבנות פ"ג ה"ד כהאי תנא, שמחלל שבת בפרהסיא אין מקבלין ממנו שום קרבן. ולכאורה כיון שאין מקבלין ממנו קרבן, הוא כמו"כ פסול לצירוף עשרה, שהרי התפלות במקום תמידים תיקנום.

אך אין זה מוכרח, שאמנם רשע כזה טורפין תפלתו בפניו, אבל בד"א כשהוא יחיד, אבל כשהוא במיעוט והרוב של המנין כשרים, אפשר שמצטרף לקדושת השם לקיים מה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל. שהרי זה המקור של תפלה בציבור. ובשלמא לענין קרבנות נאמר בתורה מיעוט, מכס, ולא כולכם, ולענין ביטול רשות שכל עיקרו מדרבנן, הרי זו כסברא שאין ממש בביטולו כיון שכל הענין כור נחשב לו, אבל כאן נאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל וכלום מומר אפילו לעכו"ם אינו בכלל בני ישראל, והרי ישראל מומר שקידש קידושי קידושין. והגאונים הסוברים שאין קידושי קידושין אלא מדרבנן הלא אין הלכה כמותם, [רמב"ם פ"ד הל' אישות הט"ו]. ולענין חליצה, הגאונים הפוטרים מחליצה ביבם מומר, [ר' יהודאי גאון]. יש שהסתמכו על הכתוב כי ישבו אחים יחדיו יחדיו ביהדות, ויש שלמדו מן הכתוב להקים לאחיו שם בישראל, וזה המומר לא יחנך זרעו באופן שיהיו חלק מעם ישראל, אבל לא שהוא איננו בכלל ישראל, שישראל שחטא ישראל הוא, ומה שמצינו בכמה מקומות בגמרא שהרי הוא כעכו"ם, יבמות דף י"ז ע"א וכו', זה היה עפ"י הדיבור או בכח ב"ד הגדול למיגדר מילתא, אבל לא כל ישראל שהמיר נעשה עכו"ם גמור מן התורה, אלא שהם עכ"פ בכלל בני ישראל.

ואם כי רגיל במדרשי ההלכה של התנאים ז"ל לדרוש ריבוי לגרים במקום שנאמר בני ישראל, [ראה תוס' סוכה דף כ"ה ע"ב], היינו שאמנם מכיון שעלה הרי הוא כישראל גמור לכל דבריו אבל בן ישראל איננו, משא"כ מומר שאפילו תאמר שאינו זוקק ליבום, ושאר קידושי תופסין מן התורה, ואינו הוא עצמו ישראל גמור עד שישבו בתשובה שלמה, אבל בן ישראל הוא, שהוריו היו כשירי ישראל. והרי הרמב"ם ז"ל, אינו מתנה שום תנאי בהלכות תפלה, לענין תפלה בציבור אלא שיהיו עשרה מישראל גדולים בני חורין [רמב"ם, פרק י"ב מהלכות תפלה הלכה ג']. (גר כשר לצירוף עשרה למדנו ממעשה ברבי אליעזר ששחרר עבדו ואפילו כולם גרים). ולענין קידוש השם דיברו ז"ל בסנהדרין דף ע"ד על עשרה מישראל, ולא הוציאו המומרים מן הכלל, וכן הרמב"ם ביסודי התורה פרק ה' הזכיר פעמים רבות עשרה מישראל סתם, ולכאורה עיקר הכתוב של ונקדשתי בתוך בני ישראל, הוא לענין קידוש השם, ולא טפל חמור מן העיקר. ובעצם הדבר, היינו שמומר לחלל שבת בפרהסיא הוא כמומר לכל התורה הוא דאורייתא שנוי במחלוקת, ואי"ה עוד נדון בזה, אך מה יושענו זה, דהרי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון. ואפילו ישראל מומר לעכו"ם צ"ע אם אינו מצטרף לעשרה מאחר שבכל רשעותו עדיין הוא בכלל ישראל. ומה שנפסק בשו"ע [או"ח סימן נ"ה סעיף י"ב] שמנודה אינו מצטרף לעשרה אין ראייה, דאפשר שזהו מעצם דין הנידוי וזה בכלל הקנס כדי שיביאנו להכנע, משא"כ במחלל שבת בפרהסיא, הבא באקראי להתפלל בציבור, שברור לנו שע"ז שלא נצרפנו לא ישוב לשמור שבת מחללו, ואדרבא נדחננו בשתי ידיים.

(ב) וראה עוד בש"ך יו"ד סימן קי"ט ס"ק כ"ד, שמומר לע"ז לתיאבון אינו עושה יין נסך יעווי"ש. וכיוצא בו לענין שבת, חילקו גאוני בתראי בין מחלל שבת בפרהסיא במסחרם, או אפילו במלאכתם, מפני שאין להם האומץ להקריב קרבן גדול כזה של שמירת שבת במקומות ידועים, והם מניחים תפילין בכל יום ומתפללים ושומרים כשרות, וכו', דוגמת אלה המחללים שבת שכ"ת חוקר אודותם, שהרי הם באים יום יום להתפלל בציבור. ועוד חילקו גאוני בתראי ז"ל, בין מדינות שרוב ישראל שבהן מחללים שבתם שאז כבר אין לחשוב את המחלל ככופר במעשי בראשית (שהרי זהו הטעם שדינו של מחלל שבת בפרהסיא כעובד עכו"ם כמבואר ברש"י חולין דף ה', ואולם מכיון שאין זו כפירה באופן ישיר, אלא שמעשיו מוכיחים, ושמא הוא הפכפך פעמים מסתפק, וע"כ דוקא כשמעיו כ"כ לחלל שבת בפני עדה מישראל ההוכחה ברורה שכבר גמר בלבו כפירה זו, וכיון שכופר בחידוש העולם, הרי הוא משתף את החומר הקדום לפי מחשבתו המשובשת, ועוד י"ל, שמשום כך דוקא בפרהסיא הואיל והשבת היא אות, וכל זמן שמשמר שבתו בשוק, עדיין האות עליו, במדה ידועה, וזה שנים שהעירני רב גאון מפורסם אחד, שליט"א שזה נדרש במכילתא דרשב"י [פרשת כי תשא]. ומובן שיש מקום לחלק ויעוויין בשו"ת בנין ציון [ח"ב סימן כ"ג] וכו', ולא עת האספה פה, ואי"ה עוד אשוב לדון ולהאריך בס"ד.

(ג) ברם לעצם הדבר, הנה יהי' איך שיהי', ברור לי שכוונתו של אותו ירא וחרד ז"ל בעל הקרן הקיימת ההיא, לא כך רצה ולא כך כיוון, שבמנין מיסודו יהי' הכרח לצרף מחללי שבת בפרהסיא, ולנו יש העיקר לעשות רצונו הק'.

והנה, הרבה יש לי להאריך, ואי"ה אשוב להאריך שמותר, ולא רק שמותר אלא מצוה לשנות את צוואתו בכדי לקיימה ברוח, כלומר בכוונתו, ויעוין נא כ"ת בשו"ת חיי אריה להגאון ר' אריה ליבוש הורביץ ז"ל אב"ד קראקא [סימן ל"ב] בענין הקרן קיימת בהמבורג בדומה לזה שכך פסק, ומעשה רב.

וע"כ מאחר שכ"ת כותב שיש ב"ה שני בתי תפלה כשרים בקופנהגן ואני מניח שיש בהם בכל יום מנין של שומרי שבת כהלכתו, יש לבטל את המנין הנדון ולהעביר את הקרן לאחד מבתי הכנסת החרדים הללו, לחיזוקם בחומר וברוח, כפי ראות עיניו ועיני אחינו היראים יצ"ו, ולקבוע לימוד הוספת משניות ושאר תושבע"פ במכוון לשמו ולזכרו של אותו צדיק ז"ל, ובזה יבוא הכל על מכונו ב"ה. את הפרטים תקבעו אתם. אך אם רצונכם להמלך בי בנוגע לאיזה פרט או לאי אלו פרטים, אני ב"ה ובל"נ מוכן לעיין עוד ולהשיבכם כפי אשר יסייעוני מן השמים. ואתם שלום וכל אשר לכם שלום.

החופעיה"ק ירושלים ת"ו